

pa stegnjene po tleh. Vse okoli nje-
ga dim. In na glas se je smejal.
Tudi sam sem se zakrohotal in iz-
tisnil iz sebe: »Ne morem več!« Po-
tem sem skočil čez goreče stopnice
v pritličje. Stanko Tomažič.

PREŠEREN — SRBSKI PESNIK?

Pod naslovom *Orient und Occident. Eine Blütenlese aus den vorzüglichsten Gedichten der Weltliteratur* je 1885 v Mindenu na Vestfalskem v Brunsovi založbi objavil J. Hart 612 strani velike osmerke svetovnih pesnikov v tem redu: Kitajci, Indi, Hebrejci, Arabci, Perzi, Afgani, Turki, Grki, Novogrki, Rimci, Španci, Portugalci, Italijani, Francozi s Provenčali, Angleži, Združenodržavci, Nemci, Nizozemci, Danci, Norvežani, Švedci, Rusi, Poljaki, Čehi, Srbi, Madjari, Romuni. V srbskem oddelku stoje štiri narodne popevke (prev. Nina Gühner, Gerhard, Talvj), Prešernova Nezakonska mati (Frz. Samhaber) in kneza Nikite Morju (Stephan Milow). Ker o tej knjigi pri nas še nihče ni črnil, naj omenim, da se naš Vrbljan dvakrat imenuje Franz Presiren, enkrat pa Présiren (strešica se je preselila kot naglasek na sosedno črko, medtem ko se je pri Svatopluku Čechu spremenila v ibernsko cediljo). Prevod sicer ni v Omerzovih glikonejih (DS 1916), a gladek. Več netočnosti pa obsegajo Zapiski: F. P., najodličnejši srbski pesnik našega stoletja; uspešno je poskušal družiti narodne posebnosti svojega ljudstva z zahodnoevropsko prosveto in omiko; v svoji liriki razvija poleg obilnega in globokega čustvenega življenja milino duha in pristrčni dovtip. Kaj spretno zadene pogostoma prelestno prostornost in svežino srbske narodne pesmi. Rojen 1780 se je čilo udeleževal politične borbe v svoji domovini, potoval po Italiji, Nemčiji in Franciji ter umrl 1849 ob splošni žalosti svojih rojakov. — Kdo je kriv napak, prepisovalec ali stavec? Tu je moral izpasti Kopitar, ker vidimo njegovo rojstno letnico, in Smole iz znanih Prešernovih kitic.

A. D-k

PRISPEVEK ZA DOLOČITEV KRAJA IN ČASA ERJAVČEVIH HUZARJEV NA POLICI.

Težko je določiti, kje se godé Erjavčeve povesti. Čeprav je imel precéj smisla za naravo in jo rad ter lepó opisuje, govori vendar le na splošno o pozorišču. Kakor vsem romantikom, je bila tudi njemu pri srcu predvsem napeta zgodba; kraji so mu bili postranskega pomena. Tudi literarni kritiki doslej temu vprašanju niso posvečali nobene pozornosti. Fran Levec, ki je prvi izdal Erjavčeve Izbrane spise in obširen življenjepis, ni krajem posvetil nobene vrstice. Tudi SBL, Erjavec in Fleré v Erjavčevih izbranih spisih za mladino ter Slodnjak v Zbranem delu ne govore o tem, da ne omenjam manjših del. Le Janez Logar se je v Hudem breznu (Cvetje iz domačih in tujih logov, zv. 15., 1941) lotil tega vprašanja, toda je moral ugotoviti: »Kraj zgodbe ni imenovan in tudi ni toliko natančno opisan, da bi ga bilo moči uganiti.« (Str. 24.)

Erjavec pa je nekoliko natančneje orisal kraj v svoji najdaljši in najbolj dograjeni povesti: Huzarji na Polici. Tu pravi: »Polica je precej velika vas, šteje blizo 60 hiš in prijazna, če tudi majhna grajščina stoji komaj dober streljaj daleč zunaj vasi na nizkem holmcu, od kodar se prav lepo vidi po celi dolini. Na Polici stane tudi župan za celo sosesko. Poličani so miren in blag narod, pridno obdelujejo svojo zemljo, kakor so se naučili od svojih dedov in prededov; zraven so pa tudi veseli in vsako nedeljo so vse tri krčme v vasi polne dobrovoljnih gostov.« (Slov. Glasnik 1863, str. 2.) »V gornjem koncu vasi stoji cerkev, pred njo lipa.« (Str. 35.) Okrog cerkve je pokopališče, križi gledajo izza nizkega zida (str. 133). Dekleta so si pravile na potoku (str. 8). Huzarji so prihajali mimo kapelice, kjer se cesta prevali čez majhen klanec (str. 35), in se postavili v red pred cerkvijo (str. 36). Pičlo uro od tod je grad, Bučnik imenovan (stran 135). Ankin oče je bil učitelj (šolmašter) v Gornjih Duplicah (str. 73).

Toliko Erjavec. Čeprav je Polic več, se vendar dá ugotoviti, da je imel Erjavec pred očmi Polico pri

Višnji gori. Polica je precēj velika vas (po zadnjem ljudskem štetju iz l. 1931. ima 265 prebivalcev s 55 hišami). Leži na obširni planoti 5 km severozahodno od Višnje gore in prav toliko od Grosupljega. Polica stoji na izrazito kraškem svetu, zato je vas dvodelna: dolnji in gornji konec ali »Hrib«. Na Hribu stoje: cerkev, župnišče z gospodarskimi poslopji, šola s hišo za učitelja in cerkovnika, dve gostilni in trgovini, gasilski dom in še dve, tri hiše; v dolnjem koncu so kmetije. Med obema teče potok, kjer napajajo živino in kamor hodijo vaščanke po vodo in »si pravijo«. Danes sta v vasi samo dve gostilni (Erjavec govori o treh), in sicer »Pri Frenckú« (Janežiču) in »Pri Možáku« (Zupančiču), kjer točijo že nad sto let. Včasih pa jih je bilo več (n. pr. hišno ime pri Krčmarju), ker sta bili nekaj časa gostilni tudi pri Fincu in Tišlerju. Tišlerjevo gostilno omenja tudi Henrik Tuma kot »edino vaško krčmo« (Henrik Tuma: Iz mojega življenja, str. 35), kar pa ne drži, ker so po vaški tradiciji že za Tumove mladosti krčmarili pri Možáku.

Polica se prvič omenja v listini 5. maja 1301, po kateri Meinhalm Owersperch (Auersperg) daruje neko zemljo »zu Pölz« stiškemu samostanu, da bi bil pokopan v kapeli sv. Katarine. Leta 1372. se prvič imenuje na Polici sv. Jakob kot cerkveni patron. Cerkev je majhna in zgrajena v renesančnem slogu. Do leta 1787. je bila šmarska podružnica, ko je postala samostojna (po župnijski kroniki). Sv. Martina, o katerem trdi Erjavec, da je stal v stranskem oltarju in predstavljal edinega »konjika, ki so ga videli kdaj Poličani« (str. 2), se nihče ne spominja, pa tudi župnijska kronika ne vé nič o njem. Pač pa je stal v desnem stranskem oltarju sv. Izidor v zeleni obleki. Ko so leta 1931. prenovili notranjščino, se je sv. Izidor umaknil na podstrešje. Okrog cerkve je pokopališče z zelo nizkim obzidjem, da križi v resnici gledajo čezenj. Pred cerkvijo stoji stara lipa, ki je gotovo še iz Erjavčeve dobe. Županstvo je bilo na Polici, odkar ljudje pomnijo. Zanimivo pa je, da se nikjer v vasi ne pravi »Pri Španu«, ohranjeno pa je to ime

na Blečem vrhu in Troščinah, ki spadata pod Polico. Tudi kapelica na koncu vasi še stoji.

Zahodno od Police ob občinski cesti proti Grosupljemu je še lepó ohranjeno predzgodovinsko gradišče. Še danes ima vasica ime Gradišče. Tu so Rimljani postavili stražo v zaščito rimske ceste Emona-Neviodunum. V dobi turških napadov je bilo tu močno taborsko obzidje. »Pod tabrom« pravijo še zdaj gozdu za Gradiščem. Tu naj bi stala po Erjavcu Možinova graščina. Danes se to ne dá dokazati, kajti ne Valvazor ne župnijska kronika, ki je precēj zgovorna, ne omenjata na Polici nobenega gradu. Če bi bil grad, ne bi bilo taborskega obzidja. Pozneje ga tudi niso postavili, ker bi bile sicer vidne razvaline, pa tudi pisani viri bi ga omenjali. A vaščani so prepričani, da je grad stal. Tako je trdil rajni Janez Šemè, po domače Bregar, da so se sprehajale grajske gospodične približno tam, kjer stoji danes gasilski dom. Mož jih je najbrž zamenjal s kako tujo gospôdo, ki se je mudila na Polici, ali pa so posledica branja Erjavčeve povesti.

Proti severovzhodu kake pol ure hodá od Police (Erjavec pravi: pičlo uro od tod) se dviga Bučni vrh (616 m). Na njem je danes zaselek Gradec (dve kmetiji) z obširnim gradiščem, čigar napisi so deloma podrti, deloma prav dobro ohranjeni. Pripovedujejo, da je tam stal majhen grad ali gradec (župnijska kronika). Razvaline je še videti. Sèm je postavil Erjavec svoj grad Bučnik z Bentivoglijem in nesrečno Dorico. — Gornje Duplice, kjer je bil Ankin oče učitelj, so manjša vas (po Krajevem leksikonu Dravske banovine iz leta 1937. imajo 7 hiš z 41 prebivalci) 2 km jugozahodno od Police.

To je zunanji okvir Erjavčeve povesti. Marsikaj ni čisto natančno, česar pa od romantika Erjavca ne moremo ne zahtevati ne pričakovati. Da je pa Polico res poznal, je verjetno. Njegov oče Mihael (1802—1839) je bil Hrovátov iz Kriške vasi pri Višnji gori, to je dobro uro hodá od Police. Sinu sam ni mogel pripovedovati o njej, ker je prezgodaj umrl, gotovo pa je Fran imel stike z očetovo rojstno hišo. Mogoče je hodil tja na po-

čitnice. Tudi njegov dve leti mlajši bratranec Matija Erjavec, poznejši vipavski dekan (rojen dne 12. februarja 1836), je tedaj študiral. S Franom sta bila prijatelja, saj ga je Fran pripeljal k prirodopiscu Ferdinandu Schmidtu, kakor pravi Slodnjak: Toda mladi Erjavec ni zahajal sam k Schmidtu. Privedel mu je še drugih učencev, zlasti so bili pridni: Franov bratranec Matija Erjavec iz Kriške vasi... (Frana Erjavca Zbrano delo I, str. 21.) Kaže, da sta o počitnicah drugovala in na svojo roko raziskovala jame in votline, iščoč redkih žuželk in polžev, saj poroča Schmidt v Razpravah zoološko-botaničnega društva na Dunaju V, str. 1: Pozneje sta našla tega polža (dotlej neznanega) Matija in njegov brat (prav: bratranec) Franc Erjavec tudi v jami Podpác pri Krki (po Slodnjaku n. n. m., str. 27). Z Matijo sta raziskovala tudi drugod, pod Šmarno goro, okrog Ihanita itd. (Slodnjak, str. 28.) Na Krko sta hodila nedvomno iz Kriške vasi, saj je od ondod po bližnjicah le dobro uro hodá (kakih 7 km). Nedvomno se je Fran na stričevem domu zadržal po več dni in sta z Matijo delala izlete po okolici. Franov sorodnik je bil tudi Erjavec Janez (rojen 1. avgusta 1827 v Kriški vasi št. 13) ter je bil v šoli nekaj let pred njim. Danes se pišejo pri hiši Jaklič, po domače pa se pravi Pri Erjavcu. Iz Višnje gore sta študirala v času Erjavčevega šolanja še dva poznejša duhovnika: Korošec Martin (rojen 23. oktobra 1826 v Leskovcu št. 4) in Šparovec Henrik (rojen 1. julija 1828 v Višnji gori št. 6). Mogoče je vlekkel Frana v Višnjo goro tudi tamkajšnji župnik in pisatelj Janez Cigler, čigar povest Srečo v nesreči je z zanimanjem bral (prim. Na stričevem domu: ...sem bil sam v hiši za pečjo in sem prebiral »Svetina«; pa se mi ni veliko ljubilo, ker sem ga bil že tolikokrat prebral, da sem ga že skoraj iz glave znal (SG 1860, str. 49). Ker je rad in veliko potoval, smemo domnevati, da mu iz Kriške vasi na Polico ni bilo predaleč. Mogoče so on ali Matija ali Janez poznali tedanjega poliškega dijaka Janeza Rométa (rojen 23. marca 1828). Če so se poznali, so se gotovo kdaj sešli. Upoštevati moramo tudi to, da je živel Erjavec v Zagre-

bu, ko je pisal povest, in je delal torej samo po spominu. Kljub temu je dobro zadel kraje.

Vaščani Erjavčevo povest dobro poznajo, ne samo mlajši rod, ampak tudi starejši ljudje. Kje so jo brali? Ali jim jo je prinesel kak Erjavčev sodobnik izmed poliških dijakov že v Glasniku, kjer je prvič izšla, ali pa so jo brali v poznejših izdajah. Vsi pa so prepričani, da se godi povest pri njih. Tako mi je Matevž Vidic, po domače Kavc, kazal klet, kamor so zapirali vojake. Ze omenjeni Šemè se je spominjal gostilne pri Nepotrebniku. Nekatera imena v povesti so še zdaj na Polici, n. pr. Možina, Mohor; druga si je Erjavec verjetno izmislil. Prav tako je tudi zgodba plod pisateljeve fantazije, saj če ni bilo gradov, in v času povesti jih prav gotovo ni bilo, tudi dogodki ne morejo imeti stvarne osnove. Sicer pa v povesti ni nič takega, česar bi si Erjavec ne mogel izmisliti.

Kdaj se povest godi, ni povsem jasno. Vsekakor po francoskih vojnah, kakor govori v prvem poglavju, in pred letom 1863., ko je povest izšla. Erjavec pravi: »Ravno teče zdaj osemnajsto leto, kar je prišel ta grad po smrti prejšnjega posestnika v druge roké. Ko je bil potlačen laški punt, prišel je neki Talijan, Amadeo Bentivoglio po imenu, sem v naše kraje in si kupil ta grad. Bentivoglio je bil že postaren, prišel je prav sam, le pol leta staro hčerko Dorico je prinesel seboj.« (SG 135.) Če vzamemo za ta upor leto 1821., ko je bil v Ljubljani kongres, ki je reševal italijanske zadeve, in prištejemo osemnajst let, kolikor zahteva Doričina zgodba, pridemo v leto 1839. Tedaj pa je bil mir, zato takrat ni moglo biti »zadnjih vojska« in tudi ne »v naši domačiji bolj živega vojaškega gibanja«, da bi prišli huzarji na Polico na oddih. Če pa vzamemo nemirno leto 1848., dobimo leto 1866., kar je spet nemogoče, ker je povest izšla leta 1863. Vsekakor mora biti zgodba povesti precèj odmaknjena od izida, ker se končuje: »Možina zdaj sam ni mogel več strpeti na Polici, prodal je svoje posestvo, ter se na prošnjo Mokošinyjevo preselil na Ogersko, kjer je priča Bertine sreče in sred lepih unukov še sam omladel. Vsako leto enkrat pride

na grob svoje ranjce žene, obišče Julijo in svoje stare prijateljice in tem pripoveduje od sreče svoje ljube Berte.«

Kakor pri opisovanju kraja, tako si je tudi pri določitvi časa dovolil Erjavec nekaj pisateljske svobode.

Jevnikar Martin.

V SPOMIN!

† **Lea Faturjeva** je umrla 1. avgusta 1943. Rodila pa se je leta 1875. v Zagorju na Pivki ter je spadala v svojem času med najzvestejše sotrudnike naše revije, to je v prvo desetletje pred prvo svetovno vojno v l. 1905—1913. V teh letih so v naši reviji izhajali njeni zgodovinski romani, povesti in črtice, v katerih se je izražala njena plemenita ženska nprav in krepka, skoraj moška črta v jeziku in obvladovanju sil, ki vladajo svet njenih zgodovinskih postav. Po tem času se je oglasila v Domu in svetu samo še v l. 1939. s pravljico Mladi hlevar. Zadnji čas pred smrtjo je mnogo delala, kar priča izdaja dveh zvezkov njenih Pravljič in pripovedk (1941) in zgodbe iz stare Ljubljane v Slovenčevem koledarju. Napovedana izdaja njenih Izbranih spisov, katere prvi zvezek je bil že postavljen, ni mogla iziti zaradi cenzure leta 1941, na kar je bil stavek v obsegu okrog 400 strani razdrt. V zapuščini je ostalo še nekaj povesti iz stare Ljubljane (Ave purissima, Ljubljanski špital) ter — prvih šest poglavij lastnega življenjepisa, ki je ostal torzo. Ljudska knjigarna je odkupila vsa njena dela. Domu in svetu pomeni lep kos njegove tradicije.

† **Dr. Anton Breznik**, slovničar in prelat, roj. l. 1881, je umrl 26. marca 1944 v Ljubljani. Z njim je Dom in svet izgubil svojega najboljšega jezikoslovnega sotrudnika, ki je dobrih trideset let sodeloval v njem (od l. 1904. do 1936.) s svojimi globokimi znanstvenimi razpravami. Tu so razprave o slovarskih navržkih, napake pri priponah, o stavi pripovednega glagola, o tujkah in izposojenkah ter besednem redu v govoru, predvsem pa v starejši dobi razprave, ki se tičejo Levčevega pravopisa.

Posebno pozornost so budile razprave o novejših napakah slovenskega sloga, njegove studije iz slovenske književnosti, kakor obširno delo o literarni tradiciji v Evangeljih in listih (1917) ter njegove jezikovne ocene starejših slovenskih pisateljev Stritarja, Levstika, Jurčiča, Tavčarja, Detele, Kersnika, Mencingerja, Trdine, Cankarja in Finžgarja. V njih je obenem ugotavljal tudi posebna svojstva kmečkega, meščanskega in časnikaškega jezika. S temi razpravami v naši reviji je obudil mnogo starih slovenskih besed, ki so se že izgubljale ali že popolnoma izgubile, ter zlasti pri piščočih ljudeh vzbudil čut odgovornosti za jezik, ki naj bo skladen s snovjo. Po njih je revija postala urejevalka sodobnega literarnega sloga ter prava šola slovenskim pisateljem.

† **Pesniki dr. Stanko Vuk, France Balantič, Lado Piščanec.** Dom in svet se spominja tudi žrtev današnje socialne revolucije pri nas, ki je iz vrst njegovih sotrudnikov terjala pesnika Franceta Balantiča, največji obet najmlajšega rodu. Njega se spominjamo v tem zborniku s posebnim nekrologom v začetku ter s spomini njegovih prijateljev. Dr. Stanko Vuk, mladi tržaški politični in kulturni delavec, ki je bil zavratno umorjen obenem s svojo soprogo 10. mar. 1944, je bil tudi sotrudnik Doma in sveta, v katerem se je uveljavil kot dober pesnik moderne smeri (leta 1935. več pesmi ter pesem Pastirska v l. 1939). Svoj čas so ga obsodili v famoznem tržaškem procesu na 20 let, toda po izpustu v septembru l. 1943. je padel kot žrtev domačih ljudi. Z njim so goriški Slovenci izgubili velikega narodnega delavca ter dobrega pesnika. Prav tako pa tudi z Lodom Piščancem, mladim kaplanom v Cerknem, ki so ga umorili 5. febr. 1943. Bil je pesnik, ki je mnogo sodeloval v goriških listih, v DS se je oglašil l. 1942. s pesmijo Božja igra, katere 3. del pa je cenzura črtala. Sočen kraški motiv je obetal lep razvoj, ki ga je pretrgala smrt.

V tradiciji revije bodo ostali vedno v živem spominu! T. D.